

→ ОСЛОНАЦ, А НЕ АЛИБИ - О ПРИРУЧНИКУ ЗА УРБАНИ ДИЗАЈН

Изношење става о овој књизи отпочећу помало аксиоматским исказом **ГРАД ЈЕ РЕД**. А тај ред се испољава (и опажа) првенствено у простору, те стога не чуди да су у добром броју језика изрази за **правило** истоветни или сродни са изразима за **лењир** – *règle* и *règlement* у француском, **rule** и **ruler** у енглеском, **ред** и **редалица**, **равнало/равњача** и **равнање** у нас. Отуд су се и архитекти, са својим „Т лењиром”, нашли у првом реду оних којима је поверено старање о граду.

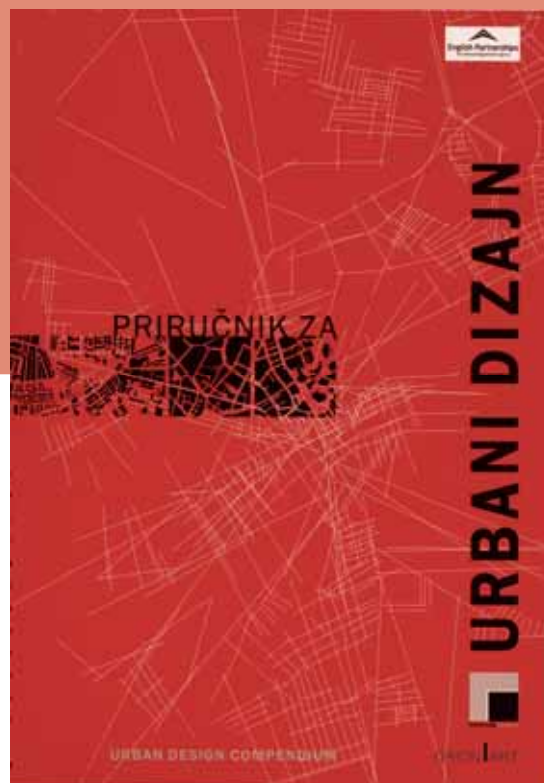
Други аксиом би гласио **ГРАД, ТО СУ ДРУГИ**. Будући да именица **град** у својој једнини садржи множину приближну оној у именици **живот**, природно је да је град и право и обавеза свих његових грађана, од владара – јер **рулер** значи и владар – до станара. Управо из ова два радна аксиома следи прва врлина овог приручника: он се обраћа широком кругу, а не само онима који раде са лењиром, јер „главаш” не може да замени ни једну, а камо ли више глава. Иза изворне (енглеске) верзије ове публикације стоји **partnership**, дакле добровољно удружени и сараднички равноправни субјекти, а не одрођени властодршци и њихови стручни намесници у сукобу са властитим поданицима.

РАЗВРСТАВАЊЕ ГРАЂЕ

Сви знамо да је најтеже изложити оно што је сложено. Врсна тематска рашчлањеност приручника пада у очи већ при првом увиду у садржај. Он следи логику годинама праћене праксе и озбиљног промишљања свега што се у њој десило у складу са очекиваним, или је од тога одступило. Његово устројство одражава договоре учесничке множине (у више наврата, око сваког корака) током предузетог просторног захвата, од приступне идеје до одређења, које никад није толико коначно да и надаље не би било подложно преображавању. Истовремено, у тексту се скреће пажња на везе међу појавама јасним упућивањем на поглавља и одељке у којима су оне поближе описане. Тиме се наглашавају **односи** и **међуутицаји** и кроз **релационе показатеље** потврђује целовитост градске средине, али и посредно упозорава на залудност (чак погубност) бављења једном, по цену занемаривања других појава. Договорени циљеви представљају стално подсећање упућено анализи на њену улогу – да служи синтези.

КОНТЕКСТ

Важност **стварних околности** потврђена је читавим поглављем **УВАЖАВАЊЕ КОНТЕКСТА**, другим по реду у приручнику. Истиче се обавеза да се препознају битне одреднице (не само подручја, него и људи који на њему бораве и поднебља). Нужно је да становници препознају себе и своје окружје у плану предложеним циљевима, мерилима и ставовима, јер ће их делатно окупити само уверење да остварење тих циљева доноси јасну општу добробит. Свако удаљавање од контекста прети застрањивањем у апстрактност, а то у пробле-

матици града значи замену *урбса* кулисама и *цивиса* маскама. Одавно је сазрела свест да је олако одрицање од контекстуализма – последњи поштовалац природног окружја у које уписује своје дело био је Алвар Алто – гурнуло свет у робовање шематизму попут некадашње Палманове), или Кампанелиним илузијама заоденутим у слоган-догме модерниста. (Проблеми града сувише су близу коже грађана да би се решења за њих тражила пуштањем дечјих змајева и балона.) Као да нам творци приручника поручују: „Ако нисте били на лицу места, сва је прилика да ће ваши предлози „(пре)уређења” то лице изобличити, а можда и унаказити”.

НАПРЕДНОСТ

Многе ће у први мах изненадити да се поглавље о контексту окончава поднасловом **Визија**, речју од које се овде зазире, јер су се планерска предвиђања не једном изјаловила (или због тога што су била утопија бегунаца од животних неизвесности у сигурност установа, или због жигосања од стране доконих мудријаша, несмелих и несклоних самопотврђивању кроз напредне чинове). Смелост да говори о визији творци приручника налазе у чињеници да та **визија мора бити заснована на стварности** (која је, заправо, синоним за контекст). Они срчано предочавају садржину појма: визија је за њих сагледавање „**предности, слабости, могућности, опасности**”. Визија уистину и јесте исход чегрсти између врлина и мана средине у којој се захват подузима. (Нема ваљане анамнезе, нити се уопште може стићи до исходне синтезе, без истинитих улазних датости које истраживачи подастиру јавности).

МЕСТО

Контекстуализам је непосредно повезан са обележјима која неки безлични просторни исечак чине препознатљивим и особеним (посетиоцима блиским или одбојним) **местом**. Приручник се, у посебном одељку под насловом „**Побудити чула**” – где се не мисли на чуло вида, чији се учинак подробно разматра у одељку „Градски пејсаж” – залаже за свеукупну чулност места, позива се на **додир, звук, мирис**, дакле на све оно што

значи емотивну припадност. Чула памте подједнако добро као и мозак, али свој, засебан, део доживљајне целине. Њиховј се пријемчивости приписују и **осећајност** и **поетика**, два обележја која су се поодавно искрала из градске средине. (Не усуђујемо се ни њих да поменемо у својим високопарним струковним творевинама).

ДУХ МЕСТА

Само име одаје да је реч о *спиритуалној* значајки места, за разлику од градивне појавности подједнако недвосмисленог назива *некретнина*. Упркос томе што је суштина људскости у *невидљивом* (значању, поруци, веровању, вредносном опредељењу...), често смо у прилици да признамо како је то невидљиво изван нашег домаћаја. Отуд у пракси чест преокрет из жељеног квалитета у пуки квантитет, одустајање од неухватљивог у име опипљивог. Често се и олако позивамо на дух места, али не улажемо много напора да тај осетљиви појам испунимо садржином (ваљда и због тога што смо заокупљени отклањањем мана, које боду очи, док су врлине много смерније, прикривене, и подразумевају трагичку истрајност и стрпљење, а ми времена за удубљивање напросто не налазимо). Овај се приручник озбиљно бави **местом**. Он на свима присутачан начин набраја његове **одлике** (али не на једном месту) и подвлачи, делимичну недокучивост привлачности. И управо та неисказана и можда неисказива над-вредност је најозбиљнији разлог да од почетка рачунамо са недореченошћу властитих планерских чиновна, свесни истине да у граду не постоји неко академско, унапред задато, *Лепо по себи*, него је оно увек делом у настајању и у сазвучју - каткад само повременом, па чак и случајном - многих природних и просторних силница.

ТЕРОР ВРЕМЕНА

Негде од средине шездесетих до средине седамдесетих година минулог века напор многих стручњака - већином оних који се баве људским умом и душом - био је усмерен на трагање за одредницама које издвајају делић безобличног бескраја и чине га местом. Под крај века надјачала је потрошачка бескрајна трака, која намеће грозничавост, кретање, светлосно и звуковно треперење (укратко, кинетизам сваке врсте, који заустављање сматра нападом на *проточност* као синоним пожељног функционисања). Привлачност места изгубила је битку са журбом, вревом, грижом савести због спорости двоношца у поређењу са аутоматиком. Какве би то особине требало да има место, уколико немамо времена које бисмо му посветили? Све је постало прече од онога што у више наврата (или увек изнова) побуђује дивљење (изузев случајева кад је то дивљење наплативо). Овај приручник враћа наду да у трагању за човекомерношћу још није све изгубљено.

ИСКОРЕЊЕНОСТ

Понуђачи роба и услуга, заокупљени привлачењем потрошача, сасвим су, у последњој четвртини претходног столећа, занемарили дух места и архитектуру срозали на оно што се у овом приручнику назива **великим кутијама**. А потрошачи, пак, кротки у својој занесености тзв „богатим избором”, постали су сићушни артикли упаковани у та несразмерно велика не-места. (Није случајно да бомбастична рећ *амбалажа* у себи крије ону кратку и реску – *лажа*.) **Централизација** понуде иде на руку ефикасности понуђача, али се са повећањем понуде исте врсте робе повећава и неод-

лучност при избору, а повећањем понуде разних врста робе опада истинско удубљивање у њену неопходност, ваљаност и присталост. Заокупљеност савлађивањем тог необухвата нарушава општивост (како у погледу општења понуђача и потрошача, тако и самих потрошача међусобно). Преширока понуда сужава избор на само један однос – онај са робом – али нажалост и он површан: баш као ни за дивљење, нема времена ни за снебивање (кајање купца уследиће код куће, у миру, уколико и у кући нађе мира).

УРБАНИ ПЕЈСАЖ

Није чудо да је у приручнику - који нам **градски предео** представља као сложеницу зграда, јавног простора, тла и растиња - изречен, без страха од патетике, став да је пејсажно уређење „**пут до грађанског поноса**”. Или савет да „**треба сарађивати са тлом**”. Или, пак, тврдња: „**Све локације су станишта**” (јер, наравно, и птице и друга створења овога света која не спадају у кућне љубимце, имају права на град). „**Овде се - веле приређивачи - залаже за начело квалитета градског простора као најважнијег - било да се ради о булевару, улици, тргу, улици, или парку**”. Придев „најважнији” даје за право онима, малобројнима, који тврде да је та посредујућа празнина пресуднија од засебне некретнине, да је главни трг једнога града важнији од зграда на његовом ободу, чак и кад су у питању седишта три моћи - цивилне, војне, верске - које су у прошлости знале да се око њега окупе. Усуђујем се да подсетим на своју давнашњу тврдњу: „**Град је зграде око простора (коначног), а село простор (бескрајни) око кућа**”. Та два просторна узорка сасвим су супротног значењског предзнака: сеоски се риља, док се градски превасходно застире, сеоски плодоноси, градски је неродан у томе смислу, припадност је код сеоског буквално имовна, а код градског симболичка... уз још много других неподударности. Јавни простори нових насеља су, нажалост, хибрид: по размештају зграда сеоски, а по њиховим размерама, унутрашњем устројству и опреми градски, без јасних граница, именованог старатеља и могућности делотворног надзора у погледу безбедности.

БЛОКОВИ

Став у приручнику је јасан: залагање за непрекидност уличних фронтова заправо је на трагу очувања геометрије блока. Није случајно да је блоку посвећена пуна пажња, јер је његово лакомислено укидање - осведочили смо се - значило нестанак основног устројственог елемента урбане типологије и од ње неодвојиве морфологије. А што се **типологије** тиче, она у овом приручнику не остаје на зградарској, јединој присутној у нашим плановима. Сасвим у складу са тезом о спрегнутим полказатељима, понуђене су урбо-типологије (градских простора и градских блокова), као још један доказ да зграда и јавни градски простор једно без другога губе смисао. Није изостала ни типологија саобраћајних мрежа, пропраћена на више места подвлачењем опслужне улоге саобраћаја и упозорењем да **размештај зграда треба да претходи решењу саобраћаја**, уместо да буде његова последица. Овакве препоруке су драгоцене за претресање наше праксе, у којој су градске групације („гроздови”, „теписи”) потиснуте масом бесправно подизаних једнопородичних стамбених јединица, нанизаних дуж саобраћајница, без икаквог просторног међуодноса и припадајућег потпростора у склопу групације који преузима улогу тежишта њене јавности.

ЗГРАДЕ

„Друштвена одговорност зграда да позитивно допринесу животу у градовима често је занемаривана” Читалац овог написа наслутиће из овог речитог навода истанчан одабир урбо-показатеља којима је у приручнику представљена употребна вредност зграда и одмеравана ваљаност борављења у њима.

НУМЕРИЧКЕ ВЕЛИЧИНЕ

Ставови заточника лењира према бројчаној норми често испољавају крајности. Једни је следе слепо, било да је реч о изради планова у којима учествују, или о процењивању туђих планова. Други је *à priori* одбацују, као препреку и претњу властитом стваралачком доприносу. Уствари, и једни и други траже алиби за непризнавање стварности, занемарују чињеницу да је бројка корисна само уколико се обоји особеностима места на које се односи. Нема контекстуализације без прилагођења просечних бројки, тојест без укидања њихове лажне надистинитости. Бројке у овом приручнику строго се држе илустративности, одричући се тако сваке наредбодавности (Смернице - да. Рецепти - не!) Приликом њиховог навођења увек се ставља до знања да је реч о искуственим величинама (провереним на већем броју остварених примера, али при свем том датим у распонима, како би се ублажила нетрпељива безличност упросечења).

ГУСТИНЕ

Премда се оне дискутују већ у трећем поглављу (УРБАНА СТРУКТУРА), наш осврт на густине смештен је иза коментара нумеричких величина, јер став приручника према њима беспрекорно оцртава њихову пресудност по укупност градске средине, колико и на неопходност удубљивања у бројке и њихово значење у сваком појединачном случају. Већ и сам наслов одељка (Густине, садржаји и облици) представља својеврсни релациони показатељ, а поднаслови међу којима су се нашли и „Густине и унутрашњи простор” и „Густине и време” сврстава густине у елементе од којих непосредно зависи живост (животна жестина) међусобно различитих и окружењски самосвојних делова града. Има ли кориснијег савета од упозорења да је густина упросечена на разини насеља виновник мртворођених амбијената. А густина, као носилац тананих расположењских пулсација (смене напетости и опуштања), не може да се исказује искључиво пољопривредном јединицом хектаром (100 x 100 м, односно 10.000 м²) у градској средини, где је општивост условљена дометом чула (25 x 25 м, односно 625 м²). Ко је равнодушан према овом величинском распару (1:16), тај не прави разлику између решета и сита, одбацује истину о примерености алата сврси, а преко тога и функционализам као неминовност при обликовању људског боравишта.

ПРИМЕНА И ОСТВАРЕЊЕ

Смелост да се о визији говори у приручнику за који се очекује да је превасходно стручне (и још уже – техничке) нарави може се, поред већ реченог, приписати помној разради поступка примене и остварења у завршном поглављу **ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА И РЕАЛИЗАЦИЈА. Процес** планирања града и градоградња није просто надовезивање штафетних деоница, баш као што ни сам град није механичко ређање лево-коцки. У питању је **управљање** сливом са много притока, који захтева честе осврте, праћења и враћања на договорене

циљеве (полазне и оне настале током процеса), кроз провере (и друштвене овере!) подударности са њима или одступања од њих, како би се предупредиле крајности изливања или пресушивања главног тока. (Нити планер израдом плана диже руке од његове даље судбине, нити пак корисник – у трпном стању, попут хиберниране жабе – очекује крај процеса као неумитну пресуду Свевишњег.)

ПРИМЕРИ

Изнесени ставови ослањају се на пробране остварене примере, јер су искуствене препоруке најсврхисходније: пружају могућност осведочења у њихову ваљаност на лицу места. Читалац ће већ код првог примера закључити да су анализе случајева дате у сажетом, скоро табеларном облику, уз јасне и језгровите коментаре. Али и више од тога: сврха ових примера је, кажу обрађивачи приручника, да буду „извор охрабрења”. Такав - подстицајан - приступ присутан је на свакој страни ове благородно саветодавне књиге. Њена укупна порука је да је све не само савладиво, него и за побољшање отворено.

ЗАКЉУЧАК

Овај приручник се залаже за мреже, повезивање, за биодиверзитет градске средине, за помешаност намена, уз заобилажење могућих сукоба: „**Максимум синергије** (дакле, *контаката*), уз **минимум конфликта**”. Један од подналова гласи „**Градити разноврсно**”. То подразумева више руку, намерну отвореност уместо наметне коначности, смену општих почетних показатеља, који служе тесању, оним појединачним, завршним, намењеним вајању. Поруке које његови творци нуде одишу настојањима да се град, изобличен зградарско-ауторским пачворком насумичних чиновца, врати себи, да се поново успостави органска целина најсложенијег знаног човековог окружја. (Већ и сам поднаслов „**Градити за промене**” упућује на договорне поступке уместо неприкосновене недодирљивости појединчевог ремек-дела).

Средина у којој је ова књига настала одувек настоји да одржи повесну непрекидност (другим речима, да помири конзервативизам са модернизмом), нипошто не рушећи старо док се не осведочи да ново није помодно и пролазно. Преведена, књига стиже у друштво у којем је индивидуалност дуго била запречавана у име колективизације и ерзац-правде зване уравниловка, приватност била изложена завидничком завиривању у туђе (двориште, супу, цеп...), а свака смела лична подузетност била сматрана по друштво штетним застрањивањем. Неки који су књигу тек прелистали већ сматрају да ће срединске разлике умањити њену употребност. У томе се не слажемо: напротив, већ сама њена појава велико охрабрује, јер је на путу, уколико смо решили да он води навише, препоручљиво следити проверене узоре.

Због свега што се у овој књизи може наћи (видљиво) и још више због онога на шта она побуђује (невидљиво), али и због тога што смо се нагледали и начитали различитих штива препоручиваних за приручнике која су више заслуживала назив приножника, склон сам да јој на крају подарим један нашем уху противуречан придевски комплимент: она је **сочни приручник**.

■ Проф. Живојин Кара-Пешић, дипл.инж.арх.